

Ахуырадон программæ

Чиныг: «Кæсыны чиныг»

Автор: Дзапарты З.

Дзапарты Зарæйы 2-æм къласы Кæсыны чиныгæй чи кусдзæн, уыдонæн

**Цæгат Ирыстон-Аланийы ахуырады кусджыты зонындзинæдтæ
уæлдæргæнæн институты дæнцæгон программæмæ гæсгæ**

Программæ арæзт æрцыд ног Федералон Паддзахадон Ахуырадон
Стандарты (ФПАС-ы) домæнтæм гæсгæ 2-æм кълæсты ахуыргæнджытæн
æххуысæн (къуыри 2 сахаты).

Дзæуджыхъæу 2017-2018 аз

Ахуырадон программæ

Ирон литературон кæсынадæй

2 кълас

Æмбарынгæнæн фыстæг

Ирæттæ сæ рæвзæрдæй фæстæмæ аудынц сæ мадæлон æвзагыл, уымæн æмæ æмбарынц: цалынмæ æвзаг цæра, уæдмæ фидар уыдзæн национ культурæ, национ хиæмбарынад.

Ног (дыккаг фæлтæры) стандартты домæнтæ сты, цæмæй Уæрæсейы цæрæг алы адæмæн дæр йе 'взаджы кад се 'хсæн бæрзонддæр ист æрцауа, цæхгæр фæхуыздæр уа йæ ахуыр кæныны хъуыддаг. Уыцы хæстæ та æххæст кæны райдайæн скъола.

Райдайæн скъолайы бындур æвæрд æрцауы сывæллæтты алывæрсыг рæзтæн.

Уымæ гæсгæ ирон æвзаг ахуыр кæныны хъуыддаг арæзт у ахæм нысан æмæ хæстæ сæххæст кæнынмæ:

- хъуамæ сывæллæттæ сæ кæрæдзимæ иронау дзурын сахуыр уой. Уый тыххæй та хъæуы фидар фæлтæрддзинад кæсын, фыссын æмæ хъуыды кæнынæй;
- иумæйаг ахуырадон зонындзинæдтæ бæрзонддæр кæнын; ныхасы рæзтыл кусын; фылдæр базонынмæ æмæ интеллект уæрæхдæр кæнынмæ тырнын;
- мадæлон æвзаджы фæрцы сывæллоны алывæрсыгæй хъомыл кæнын;
- хъазты хуызы сывæллæтты эмоционалон уавæр рæзын кæнын;
- зонындзинæдтæ фылдæр кæнынмæ тырнындзинад рæзын кæнын.

Куыд зонæм, афтæмæй æппæтæй хуыздæр фадат уыцы нысанта сæххæст кæнынæн ис кæсыны урокты.

Кæсыны урокты хъæздыгдæр æмæ рæсугъддæр кæнынц сабиты миддуне, ахъаз сын сты сæ эстетикон рæзтæн, æвзæрын сæм кæнынц алыхуызон бæллицæг æнкъарæнтæ. Ахуыр сæ кæнынц Райгуырæн бæстæ уарзын, æрдзы рæсугъддзинад æмбарын, хистæрæн, ныййарæгæн кад кæнын, фæллоу уарзын æмæ а.д. Иудзырдæй сæ алывæрсыгæй хъомыл кæнынц. Хъомыл кæнын та, В.Г. Белинскийы загъдау, цытджын хъуыддаг у, адæймаджы хъысмæт уымæй аразгæ у.

Литературон кæсынад сабитæн æнкъарын кæны нывæфтыд ныхасы ад, йæ аивдзинад, амоны йын ныв æмæ фæлгонц уынын. Райдайæн кълæсты литературон кæсынадæн йæ сæйраг нысан у скъоладзауты раст æмæ æмбаргæ кæсыныл сахуыр кæнын.

Программæ домæ, цæмæй скъоладзаутæ базоней текстты сæйрагдæр цы у, уый рахицæн кæнын, уацмысы мидис хи ныхæстæй радзурын, дзырдты нысаниуæг зонын, текстæн йæ аивадон æууæлтæ рахатын, сахуыр уой хъуыды кæнын, рæза сæ аивадон æнкъарынад, цымыдис æмæ разæнгард кæной чиныг кæсынмæ.

1 модуль. Сæрды мисынаæгтæ.

- 1 темæ. Æрдзы диссæгтæ. *Чеджемты Г.*
- 2 темæ. Базары. *Фидараты Д.*
- 3 темæ. Хъæды чиныг. *Гаглойты В.*
- 4 темæ. Худæй ахстон. *Техты А.*
- 5 темæ. Кæм бамбæхсы сæрд. *Б. Сергуненков*
- 6 темæ. Дидинаг. *Æрнигон И.*
- 7 темæ. Хъæбатыр Габо. *Коцойты А.*
- 8 темæ. Кæсагахсæг. *Уырымты П.*
- 9 темæ. Къæвда. *Цъæрукъаты В.*

2 модуль. Тагъддæр уайут уе скъоламæ!

- 1 темæ. Лæгау. *Хетæгкаты Къ.*
- 2 темæ. Алаемæты диссæгтæ. *Л. Даскалова*
- 3 темæ. Партæйы бын. *В. Голявкин*

3 модуль. Уарзын дæ, сызгъæрин фæззæг!

- 1 темæ. Буркуырæтджын. *Чеджемты Г.*
- 2 темæ. Фæззæг - къæсæрыл. *Н. Сладков*
- 3 темæ. Мыст æмæ сыррдонцъиуы аргъау. *Быгъуылты Ч.*
- 4 темæ. Сырддонцъиу. *Ситохаты С.*
- 5 темæ. Булаемæргъы фæззыгон зарæг. *Асаты А.*
- 6 темæ. Æрæгвæззæг. *Чеджемты Г.*

4 модуль. Хорзæй хорз зæггын хъæуы, æвзæрæй та - æвзæр.

- 1 темæ. Æххуысгæнджытæ. *Дзесты К.*
- 2 темæ. Хивæнд лæппу. *Техты А.*
- 3 темæ. Сайын нæ хъæуы. *М. Зоценко*
- 4 темæ. Тæргайгæнаг. *Плиты И.*
- 5 темæ. Хæларзæрдæ чызг. *В. Осеева*
- 6 темæ. Аслæнбег. *Хъантемыраты К.*

7 темæ. Æнæрхъуыды чызг. *Джиоты К.*

8 темæ. Трамвайы. *Сечъынаты Л.*

9 темæ. Урс уарди. *Б. Юнгер*

10 темæ. Сæныччы фыццаг балц хъæдмæ. *Чеджемты Г.*

11 темæ. Мызыхъхъы æмбисонд. *Астемыраты И.*

5 модуль. Скодта Митын Лæг йæ урс кæрц.

1 темæ. Зымæг. *Хъайтыхъты. Г.*

2 темæ. Тудзи æмæ сырддонцъиу. *Ситохаты Б.*

3 темæ. Зымæгон уазал бон. *Асаты А.*

4 темæ. Зымæгон аргъау. *Н. Павлова*

5 темæ. Заз. Цæрукъаты В.

6 темæ. Ног бон. *Кадзаты С.*

7 темæ. Зæронд Ног азы æхсæв. *Будайты М.*

8 темæ. Залты мит. *Кадзаты С.*

9 темæ. Зымæгон райсом. *Кадзаты С.*

6 модуль. Æнæзивæг куы уай – хуыздæр бынат дæ бар!

1 темæ. Скъоламæ. *Æмбалты Ц.*

2 темæ. Дыууæ гутоны. *К. Ушинский*

3 темæ. Хъæбулы зæрдæ. *Баситы М.*

4 темæ. Хæдзармæ куыст. *Джиоты К.*

5 темæ. Филя. *Е. Пермяк*

6 темæ. Мæ бандон. *Баситы М.*

7 темæ. Æгънæг. *Тъæхты А.*

8 темæ. Дыууæ адджын гуылы. *Ю. Еромолаев*

9 темæ. Кæсаг, хæфс æмæ цъиусур. *Гæдиаты С.*

10 темæ. Йæ зивæджы – йæ мæлæт. *Гæззаты И.*

11 темæ. Хъазтæ. *К. Ушинский.*

12 темæ. Цыргъзонд æфсымæртæ. (Аргъау)

7 модуль. Мæргътæ æмæ цæрагойты дунейы.

- 1 темæ. Сырдты бæрæгбон. *Асаты А.*
- 2 темæ. Хъæбатыр тæрхъус. *Дзесты К.*
- 3 темæ. Æртæ лæппын мысты. *Дзесты К.*
- 4 темæ. Гидус. *Астемыраты И.*
- 5 темæ. Сидзæр. *Хъайтмазты А.*
- 6 темæ. Зараг цъиу. *В Бианки*
- 7 темæ. Додæ æмæ хъазтæ. *Хъайтыхъты А.*
- 8 темæ. Цæуыл куыдта Сослан? *Хъайтыхъты А.*
- 9 темæ. Асайдта нанайы. *Хъантемыраты К.*
- 10 темæ. Рувас, уасæг æмæ лæг. *Хаджеты Т.*
- 11 темæ. Рувас æмæ зыгъарæг.

8 модуль. Æгас цæуай, уалдзæг!

- 1 темæ. Сабиты зарæг. *Нигер.*
- 2 темæ. Мыдыбындзытæ. *К. Ушинский.*
- 3 темæ. Зæрватыкк. *Хетæгкаты К.*
- 4 темæ. Уалдзыгон хур хъазыди. *Токкаты А.*
- 5 темæ. Мыст æмæ нартхоры нæмыг. *Уырымты П.*
- 6 темæ. Уалдзыгон нывтæ. *Хъозаты Æ.*
- 7 темæ. Хур æмæ мигъ. *Дж. Родари*

9 модуль. Кæм райгуырдтæн, мæхи кæм базыдтон.

- 1 темæ. Цин. *Ходы К.*
- 2 темæ. Уызыны хæдзар. *Джыккайты Ш.*
- 3 темæ. Дзурын къæбысмæ... *Дзуццаты Х.-М.*
- 4 темæ. Бæрзонд æфцæгыл. *Джыккайты Ш.*
- 5 темæ. Мæсгуыты хабар. *Джыккайты Ш.*
- 6 темæ. Баба, уæлахиз мæ хъæуы. *Хъайтыхъты А.*
- 7 темæ. Райгуыраен бæстæ. *Хозиты П.*
- 8 темæ. Уæлæмхасæн æрмæг.

№	Ныхасы темæ	Сахæт ты дих	Текст Сæргонд	Æнцойгæнаен дзырдтæ æмæ дзырdbæстытæ	Хъомыладон куыст	Практикон куысты хуызтæ	Уæлæмхасæн æрмæг, хибарæй куыст
1.	Разныхас	1	1) «Мæ чиныг» (Айларты Изм.)	Чиныг, диссadjы фыстытæ, чиныг ме' мбал	Чиныджы хъомыладон æмæ ахуырадон нысаниуæг	Æмдзæвгæ аив кæсан Æнцойгæнаен дзырдтыл куыст	Чиныг-сабиты хæлар (радзырд)
2.	Ралууыди сæрд- байдзаг цинай кæрт	5	2) «Сæрд». Дзасохты М. «Сæрдыгон райсом» Коцойты А.	Ралæууыд сæрд, цины къори зæхх. Сæрдыгон райсом, бæлæсты сыфтæртæ, мæргъты алыхуызон зарджытæ, уасджытæ	Æрдзы миниуджытæ сæрдыгон, зымæгмæ хи цæттæ кæнын	Æмдзæвгæ æмæ радзырд кæсын æмæ æвзарын. Æнцæйгæнаен дзырдтыл куыст	Улæфты бонты тыххæй радзырд
			3) «Цъиу». Хъодзаты Æхсар	Сауцъиу, зард, æхсиды.	Цъиуты пайда æрдзæн, адаймагæн	Æмдзæвгæ кæсын æнцойгæнаен дзырдты мидис æмбарын кæнын	
			4) Уæртджын хæфс æмæ тасмакъа (Аргъæу)	Уæртджынхæфс, тасмакъа, æрдхорд, æрдхорд æфсымæртæ	Хæлардзинады ахадындзинад царды	Радзырд кæсын, зынæмбарæн дзырдтæ æмбарын кæнын.	
			5) «Чи цы кусы» Уалыты Л.	Сæрд, ахуырдаутæ, фæллад уадзы хохы, мæнаргъы тоны къохы.	Улæфты бонтæ дæр æнаппайда ма уой.	Æмдзæвгæ аив кæсын, зынæмбарæн дзырдтыл куыст	Дзургæ сочинени
			6) «Сæрды» Хетæгкаты Д. «Сæрды фæстаг мæй» Калоты П.	Фæззæг, фæстаг сæрдыгон мæй, булæмæргъ, мыд.	Зымæгмæ сæрды хи цæттæ кæнын хъæуы	Æмдзæвгæйы дæргъвæтин æмхъæлæсонтимæ дзырдтæ ссарын (бакусын сыл). Радзырд кæсын.	Сæрды мысинæгтыл радзырд
3.	Байрайай, бæркаджы н бурзагъе фæззæг!	5	7) «Сæбитæ æмæ фæззæг» Хозиты Я.	Бæркаджын, бурзагъе фæззæг, цардыхос хæссæг, халсартæ, дыргътæ, скъола.	Цæмæн хонæм фæззæг бæркаджын?	Æмдзæвгæ рольтæм гæсгæ кæсын, дзырдуатон куыст, æнцойгæнæг дзырд «цардыхос»-ыл куыст	
			8) «Мыртгæ» Калоты П.	Мыртгæ, æвдадзы хос, хъуырниз дзæбæх кæны	Гагадыргъты пайда рынчыны рæстæг	Радзырд бакæсын, йæ сæйраг хъуыды йын зæрдыл бадарын	
			9) «Фæззæг». Мамсыраты Д.	Хур фæззыгон тавд кодта, сыфтæртæ, хъæды бæлæстæ	Æрæгвæззæджы миниуджытæ, æрдзы	Радзырд æмæ æмдзæвгæ кæсын	

			«Буркуырæтджын » Чеджемты Г.		рæсугъддзинад		
			10) «Фæззыгон хъæды» Хъуппеты М. «Æхсæртæ» Дарчиты Д.	Фæллой, бæрз бæлæсты сыфтæртæ, мæргътæ, хъарм бæстæ, фæззæг	Бæрз бæласы рæсугъддзинад, мæргътæ хъарм бæстæм тæхыны размæ. Фæззыгон хъæды хуыз.	Æмдзæвгæ æмæ радзырды иудзинад, аив сæ бакæсын, дзырдуютон куыст бакæнын	
			11) «Сырдонцыи у» Ситохаты С.	Сырдонцыиу, къуырцц- къуырцц, æхсынантæ дзулы мургæ	Радзырды диссаг- сырддонцыиуы зонд, цыиутæн æххуыс кæнын.	Радзырд хайгай кæсын, йæ сæйраг хъуыды йын сбæрæг кæнын.	Æндæр тæхгæ цыиуты миниуджыты тыххæй радзурын.
4.	Ды дæ мæ цин,мæ цардам...	5	12) «Ирыстон». Дзасохты М.	Фыдыбæстæ-мад, кадджын, дæлвæз бæрзонд Ирыстон	Райгуыраен бæстæмæ уæрзондзинад	Нывимæ куыст (ф.30), æмдзæвгæ кæсын, йæ сæйраг хъуыды йын сбæрæг кæнын.	
			13) Кæцы горæтмæ. Саламты А.	Цæгат Ирыстон, республикæ.	Ирыстоны истории, йæ горæттæ, хъæуты рæсугъдзинад	Радзырд кæсын, зæронд усы дзуаппы фæдыл зондамонæн беседæ саразын.	Радзырд «Горæтты рæсугъддæр»
			14) «Фыдыбæстæ »	Райгуыраен бæстæ æз мæ мад куы хонын, амонды фæндаг.	Цæмæн у фыдыбæстæ мад, хо, æфсымæр, фыд	Æмдзæвгæ кæсын, йæ сæйраг хъуыды йын бацамонын. Наиз. ахуыр кæнынмæ йæ бацæттæ кæнын.	
			15) «Уазæгуаты ивгъуыдмæ. Дон». Болатты Хъ.	Донхорыг, хохаг дон, чынды донмæ хонын.	Доны стыр нысаниуæг адæймаджы царды, донимæ баст ирон æгъдæу.	Радзырд бакæсын, ног дзырдтыл бакусын, æмбисæндтыл куыст.	
			16) «Цин» Ходы К.	Райдзаст у нæ бæстæ, æнакæрон-йæ фæз, зæхх,бæркад	Райгуыраен бæстæйы рæсугъдзинад, поэты зæрдæйы цин.	Æнцойгæнаг дзырdbæстытыл куыст, уыци-уыцитæ, нывтимæ куыст.	Сочинении (фысгæ кæнæ дзургæ) «Ис нæ хъæуы»
5.	æгад митæ дæ сæрмаæ	5	17) «Лæгау». Хетæгкаты	Хызын, зондамонæг, æнæзивæг, мадæлты кой,	Æнæзивæг уæвын: хистæртæн,	Æмдзæвгæйы мидис, радзырдаен анализ кæнын,	Алчи йæхи мады тыххæй радзырд

	ма хәсс...		Къоста «Чи фылдәр уарзы йә мады».	уарзы йә мады.	ныййарджытән аргъ кәнын.	мадмә уарзондзинад дзыхы ныхастәй кәй нәу, уый текстыл равдисын.	саразәд
			18) «Æгъдау» Агънаты Æ. Хъант.К«Асл.» Тыдж.Ю. «æхсарбег»	Алцәмәндәр æгъдау ис. Æххормагәй схуыссын, зынаргъ вазә, хатыр курын. Ахуыры фæзминаг, коммәгәс, фæзминаг	Хатыр курын әрмәст йә рæдыд чи бамбары, уый зоны. Æгъдау алы ран дәр хъәуы	Радзырды әртә хайы дәр бакәсын, Асләнбег дзы йәхи куыд дардта, уый равдисын. Асләнбег йә рæдыд цәй фәрцы бамбәрста, ууыл адзурын.	
			19) Æххуысгәнд жытә (Дзесты К.)	Къаннаг хъуывгъан, әнәзонд, æххуысгәнджытә.	Æххуыс дзыхы ныхастәй нәу, фәлә хъуыддагәй	1. Радзырды 1 хайән анализ скәнын, ләппутәй йәхи чи куыд равдыста, ууыл әрдзурын. 2. Биттуйы архайд сын сә ныхмә әрәвәрын. Нывимә куыст.	Дзесты К. «Рынчынфәрсәг»
			20) «Хорз чызг» (Гуыцмәзты А.). «Трамвәйы» Сегъынаты Л.	Конджын, зонджын Æвзәр боныгуыр, зәронд ләг әндыснагәй къәдзтә әнәгъдау, зивәгтәнаг	Цы у хорз әмә әвзәр, хи уарзыны æгъдәуттыл ныхас. Хистәрән кад кәнын трамвайы йын бынат дәттын әмә а.д.	Æмдзәвгә зәрдывәрдәй сахуыр кәнын. Радзырды алгоритм ссарын, ныхмәвәрддзы цы дыууә ләппуйы миниюджытә ис, уый бамбарын кәнын.	
			21) Коцойты Арсен «Хъәддзау»	Хъазән фәрәт, хъәддзау, әцәг хъәддзауы хуызән, бәләсты хуыздәр, сгуыхт хъуыддәг, гәды ныхас ма зәгъон, сахъ ләг.	Æнәбары әвзәр хъуыддаг бакәнгәйә йә радьд чи бамбары, уымән хатыр кәнын хъәуы.	Радзырд кәсын, йә сәйраг хъуыды йын бамбарын кәнын. Хорз әмә әвзәр хъуыддәгыл әрныхас кәнын.	Хуыгаты С. «Бәтә әмә Дзодзә»
	Нә хәлар цәрәгойтә й чи куыд цәры		22) «Хъулон» уарзт. Мамсыраты Д.	Сәрдыгон хизәнтә, фыййау, фидар уәнгтә, ирвәзынгәнәг	Хъулон уарзт фосы дәр нә хъәуы!	Радзырд кәсын, йә сәйраг хъуыдыйыл аив беседә саразын, әнцойгәнәг дзырдтәй иуыл бакусын.	
			23) Æз дән... (Таурагъ)	Уәлдзәг, мәргътә хъарм бәстәй куы әртәхынц, хуссар бәстә	Хиуыл феввәрсын- иуәй иу хатт фыдбылыз хәссы!	Аив бакәсын, йә сәйраг хъуыды йын бамбарын кәнын	«Изәрәй» Епхиты Т.

			24) «Зыдыката» Мамсыраты М.	Фелладуадзæн парк, арс Машæ, арсы лæппынтæ, зыдыка	Æрдзы диссæгтæ æнæкæрон сты!	Дзæуджыхъæуы, сырдноны тыххæй радзурын Арсы лæппынтæ кæцæй æрбафтыдысты, уыдоны тыххæй беседæ саразын (Дуровты цирк)	
			25) «Сæныкк фæтæргай» Баситы М. Сидзæр. Хъайтмазты А.	Сæныкк, баззæди сидзæрæй, урс æхсыр мондагæй, марди æххормагæй	Цæрæгойтæ æнæхин сты-сайæн сæ нæй! Æрдз у рæсугъд æмæ хъæздэг!	Радзырд кæсын æвзарын. Хæдзарон фосы миниуджыты тыххæй беседæ. Æмдз. наиз.	«Дзæбидыр» Бекмæрзты А. (кæсын)
			26) Зæрватыкк (Барахъты Г.)	Зæрватыкк, кæимæ хъазон, уый мын нæй, хъынцъым кæнын, тыргъмæ зæрватыкк æрбатахт	Саби æрхæндæг хъуамæ макуы уа!	Радзырд бакæсын; равзарын æй, раст фæрстыты фæрцы, зын дзырдтыл бакусын	Уыци-уыцитæ
			27) «Хъæбатыр тæрхъус» Дзесты Куыдзæг	Хъæбатыр тæрхъус, цæргæс, фæныфсджын, хуыкком	Лæгæй –лæгмæ тохы хъæбатыр уæвын зын у, фæсвæдмæ та- æнцон	Радзырды сæйраг хъуыды бамбарын кæнын	«Саг» Томаты Володя

Азы кæронмæ скъоладзаутæ хъуамæ базоней:

- æмбаргæ, аив æмæ раст кæсын;
- хъæлæсы уаг раст аразын;
- чысыл текст хинымæр кæсын;
- цы уацмыс бакастысты, уый мидисæй фæрстытæн раст дзуæппытæ дæттын;
- сæ хъуыдымæ гæстæ кæрæдзимæ хæстæг дзырдтæ иртасын;
- радзырд, аргъау, æмдзæвгæ кæрæдзийæ иртасын;
- зындгонд фысджыты нæмттæ зонын, сæ уацмыстæ сын ранымайын.

Литературæ:

1. Дзапарты З.Кæсыны чиныг 2 къласæн. Дзæудж. 2011-10
2. Моурауты М. Дидактикон æрмæг ныхасы рæзтыл кусынаен. Дзæудж. 2011
3. Моурауты М. æмбисæндтæ æмæ уыци-уыцитæ. Дзæудж. 2011
4. Моурауты М Дидактикон хъæзтытæ æмæ улæфты минуттæ. Дзæу..2011-1012
5. Уалыты Т.,Джусойты К., Дзытиаты Э. Сывæллæттæ литературæйæ хæслæвæрдтæ 2 къл. Ирон æвзаг æмæ кæсыны уроктæм. Дзæудж. 2005
6. Уалыты Т. Цалдæр ныстуаны æрыгон ахуыргæнæгæн. Дзæудж. 2005
7. Бзарты Р. Нæ Райгуырæн бæстæйы истори. Алан æмæ Уæрæсе рагзаманты.
8. Ирон. æвзаг æмæ литературæйы программæтæ 1-11 къл. Дзæудж. 2005
9. Пагæты З. 1-4 къл. Ахуыргæнинагтæ кæсын- фыссын куыд зонынц, уымæн бæрæггæнæнтæ æвæрыны бæрцбарæнтæ. Дзæудж. «Ирыстон» 2003
10. Æлдаттаты В. Нæ алыварсы дуне нывты хуызы. Дзæудж. «Ирыстон» 2003